

בית הכנסת תלמידי ישיבת פוניבז' (צעירים)

רח' האדמו"ר מצאנז 10

בני ברק

שיעור ממורנו הגאון ר' יו"ט זנגר שליט"א

ש"ק פ' פינחס תשע"ח

מקצת עניני ירושה וכתובת צוואה

יש להסתפק במי שהוציא פוליסה לביטוח חיים, שישולם לאחר פטירתו, האם זה מוגדר כירושה, ואז מדין תורה רק הבנים יורשים אותו, או שמא אין עליו דין ירושה וממילא גם הבנות מקבלות שוה בשוה עם אחיהם.

האם לעשות ביטוח חיים ואיזה סוג ביטוח לעשות

המהרש"א בנדה (ס"ה.) כ' שישאיר ממון לעצמו לעת זקנותו ואל יחלקו כולו לבניו בחייו, אבל יש להסתפק במי שרוצה לעשות ביטוח חיים, ויש לו אפשרות לעשות ביטוח שהוא בעצמו יהנה ממנו לעת זקנותו, או ביטוח מסוג אחר שהוא בעצמו לא יהנה ממנו, אבל אשתו ובניו יהנו ממנו לאחר מיתתו.

האג"מ (או"ח ח"ד סי' מ"ח) דן בשאלה זו, וכ' שכבר כתב תשובה שאינו נחשב כחסרון בבטחון בהשי"ת אם עושה ביטוח, אבל לגבי הך שאלה, איזה ביטוח חיים לעשות, הלא מבואר בנדה (ל"א:) אמר ר' יצחק אמר ר' אמי בא זכר בא ככרו בידו, נקיבה אין עמה כלום, נקייה באה עד דאמרה מזונה לא יהבי לה, ופרש"י שהאשה יודעת להתפלל, והסביר המהרש"א שמיום בואה לעולם, מעשה ידיה ומציאתה וכל שבח נעוריה לאביה, ומשהשיאה אח"כ, הכל לבעלה, והוסיף דלפרש"י מזל האשה תלוי במזל האיש, ולכן כשהאשה צריכה לפרנס את עצמה, הכל תלוי בתפלתה שתתקבל, משא"כ הזכר שכל זמן שהוא חי יש לו הבטחה לפרנסתו אפילו אם תפלתו לא תתקבל, ולא רק לפרנסת עצמו אלא גם לפרנסת אשתו ובניו ע"ש. לפ"ז יעץ שעדיף לעשות ביטוח חיים שאשתו תהנה ממנו לאחר פטירתו, ממה שהוא יקבל לעת זקנותו.

האם ביטוח חיים מחברת ביטוח מוגדר כירושה

בשו"ת אחיעזר (ח"ג סי' ל"ד ד"ה הנה בפשוטו) הביא בשם גיסו מרן הגר"א וסרמן הי"ד שביטוח חיים נחשב כמו חוב מחיים, שזמן הפרעון הוא לאחר מיתתו, אבל באחיעזר לא פסיקא ליה בסברא זו, ומ"מ כ' דיש בזה משום מצוה לקיים דברי המת.

בשו"ת חשב האפוד (ח"ג סי' נ"ג) ג"כ דן אם ביטוח חיים נחשב כירושה, וכ' נ"מ טובא אם יכול להקנות הביטוח לבנותיו, ודן שם דלכאורה דין המבוטח עם חברת ביטוח הוא כדין מלוה ולוה, ונחשב כאילו המבוטח שהוא המלוה סיכם עם חברת הביטוח שהיא הלוה, להחזיר ההלוואה לפלוני, ומתחייב מדין עבד כנעני, אבל העיר ע"ז דא"כ, אין המבוטח יכול לשנות את דעתו בחייו, אבל אם נאמר שדמי הביטוח אינם הלוואה אלא פקדון (ובפשטות כן הוא, דהרי ע"פ רוב הם מחזירים הרבה יותר ממה שהמבוטח שילם), א"כ יש בזה משום מצוה לקיים דברי המת, דהרי זה נחשב כהשליש מעותיו, אבל לפ"ז נ"מ טובא אם בעל הפוליסה בתחילה ציוה לחברת ביטוח שישלמו לפלוני, ואח"כ רוצה לשנות שמות הנהנים, דבזה לא שייך דין של מצוה לקיים דברי המת כיון שהמעות לא הושלש אצל החברה לשם כך, וע"ש שסיים בפשיטות דאין איסור של העברת נחלה אם יקנה הביטוח לבנותיו, משום שאין בזה דין ירושה.

האם פיצויים מממשלת גרמניה מוגדרים כירושה

עוד יש לדון במה שממשלת גרמניה משלמים פיצויים ליהודים שעברו את השואה, ולפי דעתם אם ההורים נפטרו, הכסף מחולק שוה בשוה בין כל הילדים, ושאלו מרן הגריש"א זצ"ל האם הבנים חייבים להתחלק בזה שוה בשוה עם הבנות, או שמא יש לכסף זה דין ירושה שרק הבנים יורשים,

והשיב כיון שמן הדין אין הממשלה הגרמנית חייבת לשלם את הפיצויים על הפשעים של הנאצים ימ"ש, אלא שמחמת לחץ העולם והחובה המוסרית הם משלמים את הפיצויים, ממילא כיון שכל התשלום תלוי בדעתם, גם תנאי התשלום כפוף לדעתם, וכיון שהם קבעו שגם הבנות יקבלו שוה בשוה לבנים, א"א לדון בזה כדין ירושה שרק הבנים יורשים (הובא בקב ונקי למו"ר הגר"י זילברשטיין שליט"א – ח"א עמוד תקס"ו).

יש לציין שאין זה נוגע לפיצויים עבור רכוש של היהודים, שבזה דנו באריכות בשו"ת מנחת יצחק (ח"ד סי' ע"ו) ובפתחי חושן (ירושה פ"א הערה ס"ד).

חיוב הקדמת הבן לבת בירושת האב

כ' בפ' פינחס (כ"ז ח') "ואל בני ישראל תדבר לאמר איש כי ימות ובן אין לו והעברתם את נחלתו לבתו", וכתב הטור (ח"מ סי' רע"ו) מפני שאין לו בן מעבירין את הנחלה לבת, אבל אם יש לו בן הוא קודם לבת, ותנן נמי בב"ב (קט"ו.) הבן קודם לבת. הב"ח הסביר כוונת הטור, שבא להוציא מחכמי הגויים שאומרים בן ובת שוים כאחת, דאינון דרשי "ובן אין לו", הא אם יש לו, שניהם שוים כדאיתא בירושלמי ריש פ' יש נוחלין (ה"א) ודרש שם רבי ישמעאל, שינה הכתוב, שבכולן כתיב "ונתתם" וכאן כתיב "והעברתם", עיבור הדין הוא שתהא הבת יורשת, דהשתא דגלי לן קרא דעיבור הדין הוא שתהא יורשת, שמעינן דאינה יורשת כלל במקום בן, אלא דמפני שאין לו בן הכרח הוא שנעבור על הדין ולהעבירה לבת, הא אם יש לו בן אין להעביר על הדין אלא הכל לבן. וכן נפסק להלכה בשו"ע (ח"מ סי' רע"ו ס"א) דאין הבת יורשת במקום שהניח בנים, אבל אם לא הניח בן או יוצאי חלציו של בנו, הבת יורשת.

קדימת הבן לירושה משום שעומד במקום אביו

אבל בקובץ שיעורים (ח"ב סי' י"ב סק"ב) חידש מעלה אחרת בירושת הבן, שלא מצאנו בשאר יורשים, דמלבד מה שהוא יורש מדין קרוב, הוא גם עומד במקום אביו, ונ"מ טובא דאע"פ שאין אדם מוריש קנס ליורשיו, דאינו נחשב כממון כל זמן שעדיין לא זכה בו המוריש, מ"מ מוריש קנס לבנו כיון דקם תחתיו, ובנו יכול לתבוע הקנס מהמזיק ואינו יכול לומר לו לאו בעל דברים דידי את. כעין זה מבואר בקידושין (י"ז:): דעבד עברי עובד את הבן ולא את הבת, שכן קם תחת אביו ליעדה.

ולכאורה כן מדוייק ברמב"ם (הל' תרומות פ"ו הי"ט) שפסק דבת ישראל שנשאת לכהן ומת ולה ממנו בן, אוכלת תרומה מפני בנה שהרי הוא מאכילה כמו שהאכילה אביו, והסביר שם בדרך אמונה (ס"ק קמ"א) דמה שהוסיף הרמב"ם "כמו שהאכילה אביו", הוא הסבר למה אוכלת, דבשלמא בעלה מאכילה משום שהיא קנין כספו (עי' קידושין ה. דבר תורה ארוסה בת ישראל אוכלת בתרומה שנאמר וכהן כי יקנה נפש קנין כספו, והאי קנין כספו הוא), אבל אצל הבן הרי אינה קנין כספו, לכן כתב הרמב"ם שהתורה חידשה דכל זמן שהבן ממנו קיים, הרי הוא כאילו אביו עדיין חי ומאכילה דהוי קנין כספו (אבל ע"ש בבה"ל שהק' דאין זה מדוייק, דהרי הבן מאכיל אפילו במקום שהאב אינו מאכילה, כגון באונס ומפתה כמשי"כ הרמב"ם שם פ"ח הי"ד, ובזה יפה כח הבן מכח האב ע"ש). ובאמת כלשון הרמב"ם גם מדוייק ברשב"ם בב"ב (קמ"א: ד"ה דתנן) שהסביר שאשת כהן שמת בעלה אוכלת בתרומה בשביל בנה כהן כאילו בעלה כהן חי.

אבל יש לדחות דמהלכה זו בהל' תרומות א"א להביא ראיי' שהבן קם תחת אביו, דהרי התם היא אוכלת בתרומה בין אם יש לה בן ובין אם יש לה בת מבעלה הכהן (עי' רמב"ם הל' תרומות פ"ו הי"ב), משום שבפסוק כתוב "וזרע אין לה", ועכצ"ל דאין זה קשור עם פרשת נחלות שהבן קם תחת אביו.

איסור העברת נחלה

כ' בשו"ע (ח"מ סי' רפ"ב ס"א) כל הנותן נכסיו לאחרים, והניח היורשים, אע"פ שאין היורשים נוהגים בו כשורה, אין רוח חכמים נוחה הימנו, וזכו האחרים בכל מה שנתן להם, ומדת חסידות שלא להעיד בצוואה שמעבירין בה הירושה מהיורש, אפילו מבן שאינו נוהג כשורה לאחיו חכם שנוהג כשורה, ומקור דברי השו"ע ברמב"ם (הל' נחלות פ"ו הי"א), והרמ"א סיים דמי שצוה לעשות בנכסיו "הטוב שאפשר לעשות", יתנהו ליורשיו, כי אין טוב מזה.

הפוסקים העירו שהרמב"ם לא חילק אם נותן מחיים או שמצווה מה לעשות לאחר מיתתו, אבל כתבו דלכאורה אין שום סברא לומר שיהיה אסור לו ליתן מתנות מחיים כשהוא בריא ושלם, וכן הסביר הלבוש (לבוש האורה פ' חיי שרה) שאברהם אבינו נתן כל רכושו ליצחק. אבל העירו האחרונים ע"ז מהסוגי בכתובות (נ"ב – נ"ג) דאמנם האב משלם נדוניא לבנות, אבל אי לאו משום תקנה, הי' מקום לאסור הדבר משום העברת נחלה אע"פ שהוא מחיים, וכמה אחרונים הסבירו שהאיסור הוא רק כשנותן כל נכסיו לאחרים, אבל כשנותן מקצת נכסיו מחיים מותר.

תקנת שטר חצי זכר

והנה בתקופת הראשונים נהגו לתת לבנות שטר חצי זכר בשעת נישואיהם – פי' שבשעת הנישואין האב נתן לבתו שטר, שלאחר מותו תיטול חצי מחלק הזכר בנכסיו (עי' רמ"א חו"מ סי' רפ"א ס"ז, ואה"ע"ז סי' צ' ס"א), ובטעם התקנה כ' בשו"ת מהר"ם מינץ (סי' מ"ז) כדי שאנשים ירצו להתחתן עם בנותיו משום שנתן להם נדן כחלק חצי זכר, ומבואר בכתובות (נ"ב). שאין איסור העברת נחלה בנתינת נדן לבנות, אבל בשו"ת חת"ס (אה"ע"ז ח"א סי' קמ"ז) כ' דמה שנתנו לבנות בזמן הש"ס, ביטלו הגאונים משום שראו שנתנו לבנות יותר מלבנים, ואח"כ בתקופת הראשונים תקנו ירושה כחצי זכר. הנחלת שבעה (סי' כ"א ס"ד אות ב') נתן טעם אחר לשטר חצי זכר, כדי לחבבה על בעלה. יש נותנים טעם אחר לשטר חצי זכר, ע"פ מש"כ הרמ"א (חו"מ סי' רנ"ז ס"ז) שבריא שכותב צוואה לחלק נכסיו אחר מותו כדי שלא יריבו יורשיו אחריו, צריך להקנות בקנין וכו'. הרי מבואר שראוי לדאוג שהיורשים לא יבואו למחלוקת ח"ו.

למה אין הבנות זוכות לקרקעות ולספרים ולס"ת בשטר חצי זכר

יש לציין שבתקנת שטר חצי זכר, תקנו שהבנות לא יטלו כלום מקרקעותיו ומהספרים וס"ת, והסבירו שאינן נוטלות מקרקעות משום שיש לאדם עגמת נפש כשמעביר קרקעותיו לבנותיו, ויאבדו ממשפחתו ומבית אבותיו (אמנם ע' בשו"ת מנחת יצחק ח"ג סי' קל"ה סק"ד שכתב דמשמעות הנחלת שבעה היא שהקפידא בעגמת נפש היא רק בקרקעות וספרים שבא לו מנחלת אבותיו, ולא במה שהוא בעצמו קנה, ובשו"ת חינוך בית יהודה סי' קי"ב – קי"ג מוכח דעיקר הקפידא היא בבית דירתו ומקום מושבו בביהכ"ס, שאלו הם נודעים ונגלים), משא"כ מטלטלי דניידי דלא קפדי (נחלת שבעה סי' כ"א ס"ד אות ו'), א"נ משום שירושת קרקעות מפורשת בתורה, ואין חכמים יכולים לעשות תקנה לעקור דבר מה"ת, משא"כ מטלטלין שאינו מפורש בתורה, לכן יש כח ביד חכמים לעקור דבר מה"ת כשהשעה צריכה לכך (שו"ת חת"ס אה"ע"ז ח"א סי' קמ"ז), וי"א שבזמנינו אין קפידא ליתן לבנות חלק מקרקעות, ואפילו מבית דירתו, כיון שזה עיקר נכסיו, ואם לא יטלו חלק מזה, לא יטלו כלום (וע"ע במשפט הצוואה ח"א עמוד קפ"ז).

עוד הסבירו שאינן נוטלות מהספרים משום שאינן מצוות בתלמוד תורה (שו"ת שב יעקב חו"מ סי' י"ד, ושו"ת חת"ס אה"ע"ז ח"א סי' קמ"ז), וכמו"כ פסקו שאינן נוטלות חלק מהס"ת מה"ט (שו"ת שב יעקב חו"מ סי' כ"א ושו"ת חת"ס חו"מ סי' קמ"ג ד"ה והנה פ"מ).

טעם שאין כותבין שטר חצי זכר בזה"ז

אבל למעשה בשו"ת מהרש"ם (ח"ב סי' רכ"ד סק"ט) כ' דבזה"ז אין כותבין שטר חצי זכר משום דבעוה"ר אין יד ב"ד תקיפה, והולכים בדיני אומות העולם.

עיכוב חתימת הבנות בערכאות על ויתור חלקן בירושה

נחלקו גדולי האחרונים היאך להתייחס לדינא דמלכותא דינא, כשיש צורך בחתימת הבת כדי שהבנים יוכלו לזכות בירושה, והן תובעות כסף תמורת חתימתן. מצד אחד הרבה אחרונים פסקו דאסור לבת לבקש ממון מהבנים עבור חתימתה משום דאסור ליטול שכר עבור מצות השבת אבידה [שו"ת פני משה (ח"א סי' ט"ו) בשם המהרי"ט, ומשמעות שו"ת חת"ס (חו"מ סי' קמ"ב), שו"ת בית שלמה (חו"מ סי' ק"ח וסי' ק"ט וכן באו"ח סי' פ"ה סק"ג ויו"ד ח"ב סי' ע"ט), ונחלת צבי (חו"מ סי' רע"ו)], אבל הרבה פוסקים חולקים וס"ל דיכולה לבקש ממון עבור ויתורה, אלא דשיעור הממון הוא כפי ראות עיני הב"ד [שו"ת פני משה הנ"ל בשם המהרי"י באסן, שו"ת מהרי"א הלוי (ח"א סי' ד' וח"ב סי' קכ"ז), שו"ת שואל ומשיב (מהדורא תליתאה ח"א סי' ע"ח וכן במהדורא תניינא ח"ג סוסי' ק"י), שו"ת רב פעלים (ח"ב חו"מ סי' ט"ו) ומשמעות

שו"ת דברי חיים (ח"ב חו"מ סי' ג'), שו"ת מהרש"ם (ח"ה סי' ל"ח וע"ש סי' מ') ושו"ת הרי בשמים (ח"א סי' קצ"ט וח"ב סי' צ"ט).

בשו"ת מנחת יצחק (ח"ב סוסי' צ"ה) כי ג' חילוקים לדינא בהאי שאילתא, ונקט דאם חוק הערכאות כותבים לכל היורשים מענין חלוקת הירושה, ומי שאינו משיב להם אבד זכותו, אז לכו"ע כופין להבנות שלא יגידו שרוצות הירושה, וממילא יאבדו זכותן וכמשי"כ המהרש"ם במשפט שלום. ולגבי המחלוקת הנ"ל כשמבקשים ממנה לחתום שטר פטור, הביא כמה וכמה פוסקים שיכולה לטעון קים לי כמו השיטות שאינה חייבת לחתום (וע"ע במשכן שלום סי' א' הערה צ"ח עמוד ק"י שהביא כמה טעמים למה אינן חייבות לחתום).

האם יש איסור העברת נחלה כשמשייר חלק לירושה

והנה כידוע שבזה"ז נהוג שאלו שכותבים צוואות, גם נותנים חלק לבנות, ויש פוסקים שדייקו לשון המשנה בב"ב (קל"ג): הכותב את נכסיו לאחרים והניח את בניו, מה שעשה עשוי אלא אין רוח חכמים נוחה הימנו, וכן נפסק בשו"ע (חו"מ סי' רפ"ב ס"א), משמע מזה שאם משאיר חלק לבניו מדין ירושה, ומחלק לאחרים רק חלק מנכסיו, אין איסור בדבר (קצוה"ח סי' רפ"ב סק"ב בשם התשב"ץ, וט"ז אהע"ז סי' קי"ג סק"א בשיטת הרמ"א), אבל הרש"ש בב"ב (קל"ג: על הרשב"ם שם) ובשו"ת חת"ס (חו"מ סי' קנ"א) הוכיחו מהסוגי' בכתובות (נ"ב:). נגד ההיתר הזה, דשנינו התם שהיו כותבין כתובת בנין דיכרין כדי שיקפוץ אדם ויכתוב לבתו כבנו (פי' שנותן לה נדוניה יפה דאילו מתה יירשו בניה), ואע"ג דכתיב בתורה שבנו יורש ולא בתו, שאני הכא דגם זה דאורייתא כדי שיוכל לחתן את בנותיו, הא משמע מהתם דבלי טעם זה, אסור ליתן לבתו חלק המגיע לבנו, והפתי"ש (חו"מ סי' רפ"ב סק"א) וערוה"ש (שם סי' ג') רצו לחלק באופנים שונים.

אמנם הפוסקים כי שאם נותן מתנה מחיים (פי' גוף מהיום ופירות לאחר מיתה) הי' מקום להתיר כיון שמותר ליתן מתנה מחיים, אבל גם בעצה זו יש מחלקות גדולה בין הפוסקים (עי' שו"ת מנחת יצחק ח"ג סי' קל"ה) וכמו שיתבאר.

שיטת הפוסקים המקילים להעביר נחלה בתנאי ששייר חלק הגון כדי לקיים מצות ירושה

למעשה פוסקי זמננו נקטו שאם משייר סכום הגון כדי לקיים מצות ירושה, יש לסמוך על המקילין לחלק מנכסיו גם לאנשים שאינם יורשים אותו, ובפרט כשיש צורך מצוה בדבר, כגון לפרנסת אשתו האלמנה, או לבנותיו כדי שבעליהן יוכלו ללמוד תורה או לחתן ילדיהם (עי' שו"ת שבט הלוי ח"ד סי' רט"ז, ושו"ת חשב האפוד ח"ב סי' ק"ז), והכי מבואר ממש"כ מרן הגריש"א זצ"ל בקובץ תשובות (ח"ג סי' רכ"ו).

כמה ראוי לשייר כדי לקיים מצות ירושה

בכל אופן הקצוה"ח והפתי"ש הנ"ל הביאו בשם התשב"ץ שצריך להשאיר לכל הפחות שיעור ד' זוזי כדי לחלק לירושה, ובשו"ת חת"ס (חו"מ סי' קנ"א) כי שישאיר מנה יפה, אבל באג"מ (חו"מ ח"ב סי' מ"ט – בתשובה משנת תשל"ט) כי שישאיר להיורשים חומש מנכסיו, אמנם בתשובה אחרת (שם סי' נ' ד"ה ולכן – בתשובה משנת תשכ"ו) כתב שישאיר אלף דולר לכל בן לצורך מצות ירושה.

בטור מדוייק שלא לשנות בן בין הבנים אפילו בדבר מועט

בשו"ת חשב האפוד (שם בסוף התשובה) דייק מלשון הטור שכתב וז"ל אמרו שלא ישנה בן בין הבנים, אפילו בדבר מועט שלא יבא לידי קנאה עכ"ל, שאפילו כשנותן חלק הגון לבניו, מ"מ בין הבנים עצמם אין לעשות שינויים שלא לעורר קנאה ביניהם, אלא יתן לכולם שוה בשוה.

היאך שייך להקנות מתנה מחיים בדבר שלא בא לעולם

גדולי הפוסקים דנו בענין הקנין בצוואה, דבשלמא על נכסים שיש לו (ואכמ"ל לגבי כסף בבנק אם רק נחשב כהלוואה), אבל היאך יכול להקנות דבר שלא בא לעולם, בדברים שאינם שייכים לו בזמן כתיבת וקנין הצוואה. ובאמת אפילו מה שמקנה גוף מהיום ופירות לאחר מיתה, כדי שיוכל להמשיך להשתמש משך ימי חייו במה שהקנה למקבלים (עי' שו"ע חו"מ סי' רנ"ז ס"ו), אבל היאך יכול לחזור בו ממתנתו אם ירצה, לכן הוסיף השו"ע (שם ס"ז) שיכתוב שהקנין חל בתנאי שאינו חוזר בו, ובשו"ת נודע ביהודה

(מהדו"ת חו"מ סי' כ"ט) הוסיף שאם התנה כן, כל שמכר מנכסיו לאחרים מוכיח שכוונתו לחזור מהנתינה, אבל לפי"ז יש לדון אם הכסף שקיבל עבור הנכס ממילא נכנס בתוך הנתינה.

האם קנין אודיתא מהני לדבר שלא בא לעולם

והנה נחלקו גדולי האחרונים אם קנין אודיתא מהני לדבר שלא בא לעולם, דבשו"ת נודע ביהודה (מהדו"ק חו"מ סי' ל' סק"ז) ובשו"ת חכם צבי (סי' ט"ז) ובשו"ת משכנות יעקב (חו"מ סי' נ"ד ד"ה ולא הוצרכנו), ובחי' רע"א (ב"ב קמ"ט). ובחזו"א (ב"ק סי' י"ח סוסק"ו) מבואר דקנין אודיתא מהני גם לדלשב"ל ולדבר שאינו ברשותו, והסביר בחי' הגרש"ש (כתובות סי' ז') דכיון שהקנין חל ע"י הודאתו, הרי הודאת בעל דין מהני גם בדבר שלא בא לעולם. אבל בקצוה"ח (סי' קצ"ד סק"ג) ובאבני מילואים (סי' צ"ב סק"ה) ובחכמת שלמה (חו"מ סי' קצ"ד) ובשו"ת בית שלמה (יו"ד ח"ב סי' פ"ט) ס"ל דלא מהני אודיתא על דבר שאינו ברשותו. לפי"ז גם במקומות שעושים קנין אודיתא בדבר שלא בא לעולם, כגון במכירת חמץ, מ"מ תמיד עושים עוד קנינים ואין סומכים ע"ז לבד.

הצורך להתייעץ עם חכם כשכותבים צוואה

כ' הפוסקים שאם יש חשש שנכסיו יתחלקו ע"פ ערכאות, מוטב שיכתוב צוואה המועילה ע"פ דין תורה באופן שיועיל גם ע"פ ערכאות, שאם לא כן, יכשלו הזוכים בערכאות בעון גזל (וע"ע פרטים בזה בפתחי חושן על הל' ירושה עמוד קס"ח).

כשכותבים צוואה, ראוי להתייעץ עם חכם כדי שלא יעבור על איסורים בחלוקת נכסיו, ומפורסם מש"כ בשו"ת חת"ס (חו"מ סי' קנ"ג) שלא רצה לייעץ ולתקן לשון הצוואה, משום שיש איסור להשוות הבנים עם הבנות (אמנם כ' שם להרב השואל כמה פרטים שצריך להקפיד בטרם צוואה). ולכן כיון שיש דרכים של חלוקת נכסיו בהיתר (כמו בתורת מתנה מחיים וכנ"ל), ובודאי רצון כל אחד לעשות כדיון, ושתהיה לצוואה תוקף ע"פ תוה"ק ולהבדיל ע"פ חוקי מדינה, לכן אינו ראוי לכתוב צוואה בעצמו, או ע"י עורך דין שכותבה רק ע"י חוקי המדינה.

עוד כ' הפוסקים שהרבה פעמים משפחות נהרסות ממחלוקת בעניני הירושה, וגם כשיש צוואה שניתן לפרש כוונת הנפטר בתרי אנפין, המחלוקת שרויה בין היורשים, לכן כשמתיעץ עם חכם היאך לחלק נכסיו, והיאך לדייק בנוסח הצוואה, בדרך כלל יקויים בו "רצון יראיו יעשה" (לפעמים כותבים שהכלי כסף כגון פמוטים שונים וגביעים למיניהם יתחלקו שוה בשוה, או האמא כותבת שיחלקו התכשיטין שוה בשוה בין הבנות, אבל הרבה פעמים היורשים אינם מגיעים לעמק השוה, כאשר מתוככים מי יקבל הפמוטים שאמא הדליקה בהם כל חייה, ומי יקבל הפמוטים שאמא ירשה מאבותיה ויש להם ערך סנטימנטלי – וכמו"כ בתכשיטים, שכל הבנות רוצות דווקא הטבעת הזו או הצמיד הזה וכו', והעצה לזה הוא לכתוב בצוואה שיעשו גורל ל חלוקת הפריטים הללו). ועוד הערה שמעתי, שלפעמים כשאדם כותב צוואה בלי להתייעץ עם חכם, גם אם הדבר ברור היאך רצה שיחלקו נכסיו (מחיים – גוף מהיום ופירות לאחר מיתתו), אבל ר"ל חלק מהיורשים שלא יקבלו מה שחשבו "שמגיע להם", יהיה להם טענות על הנפטר, ואם היה מתייעץ עם חכם, לכל הפחות ינצל מקפידת היורשים.

עצת הגשר החיים בכתיבת צוואות

בגשר החיים (ח"א פ"א ס"ח עמוד מ"א) כ' דכשכותב ומחלק נכסיו לבניו ולבנותיו, לא יכתוב לבת בין הבנים בלשון "ירושה" כי אם בלשון מתנה או בלשון חוב או בלשון הודאה שמגיע לה כך וכך, והנשאר אחרי הנתינה ה"ה ירושה, והירושה יחלק כדין תורה.

אבל היות ומנהג העולם הוא להשאיר גם לבנות, והוא גם חוק המדינה, מי שענינו בראשו מהדר להשאיר בצוואתו גם לבת (בלשון מתנה כנ"ל), חדא שמנהג קובע הלכה, שנית כדי שלא תיטול חלקה מכח חוק הממשלה, וגם שבאין ע"י לריב ומחלוקת. וסיים שם שאיש אמיד ששאלו בעצתו בנוגע לחלק בנותיו, יעץ להם שיכתוב לכל בת חצי חלק של בן פשוט (וע"ש עוד מש"כ על מי שלא השאיר מאומה לבנותיו).

וע"ע מש"כ רבינו החפץ חיים זצ"ל (בספרו שם עולם פ"ז) בענין כתיבת צוואה וחלוקת ירושתו, ושיצווה לקרוביו לעשות דברים כדי לזכות נשמתו ע"ש.

בית הכנסת תלמידי ישיבת פוניבז' (צעירים)

רח' האדמו"ר מצאנז 10

בני ברק

שיעור ממורנו הגאון ר' יו"ט זנגר שליט"א

ליל ש"ק פ' דברים תשע"ח

עניני תשעה באב (א)

האם יש איסור ביטול תורה בתשעה באב

נחלקו גדולי הפוסקים אם יש פטור ממצות תלמוד תורה בתשעה באב ורק שיש היתר ללמוד דברים הרעים, או שמא גם בתשעה באב יש חיוב ללמוד תורה אע"פ שרק יכול ללמוד דברים המותרים.

מחלוקת הראשונים בגדר איסור ת"ת לאבל

שנינו בסוכה (כ"ה:): דאבל חייב בכל מצוות האמורות בתורה חוץ מתפילין, והקשו הראשונים מהא דאבל אסור ללמוד תורה. רש"י במו"ק (כ"א. ד"ה ואסור לקרות) תי' דכוונת הגמ' דאבל חייב היינו במצוות בעלמא שאין בהם שמחה, אבל ת"ת שיש בה שמחה אסור, אבל הרמב"ן בתורת האדם והריטב"א במו"ק (ט"ו. ד"ה אבל) תי' שמקיים מצות ת"ת במה שקורא ק"ש בשחרית ובערבית, וכיון דאבל חייב בק"ש א"כ אינו פטור לגמרי ממצות ת"ת. ודייק מרן הגרשז"א זצ"ל (הליכות שלמה על מועדים פט"ו הערה י"ב) דמשמעות הריטב"א והרמב"ן היא דאבל אין חיוב של "והגית בו יומם ולילה", אלא שיש לו היתר ללמוד דברים מסויימים. אבל הערוך לנר בסוכה (כ"ה:): הביא דברי הריטב"א, וכתב תי' אחר, די"ל דכיון שמותר לאבל ללמוד דיני אבילות ודברים הרעים, א"כ בזה יכול לקיים מצות ת"ת. לפי דבריו, כיון שיכול לקיים ת"ת בלימוד דברים שאינם משמחים אותו, ממילא אין היתר של ביטול תורה בת"ב.

מאידך גיסא בשו"ת הרדב"ז (ח"ג סי' תקנ"ט) הסביר שיטת רש"י, דחז"ל עקרו המצוה של ת"ת באבל, דהרי נשאל שם אם הקולא של מקצת היום ככולו הוא דווקא מקצת היום, או דסגי במקצת הלילה. וכתב דלגבי ת"ת שהיא מצוה, מקצת הלילה ככל היום, והביא ראיי מהא דהקשו הראשונים מאי שנא ת"ת מכל המצוות האמורות בתורה שהאבל חייב בהן, והביא פרש"י הנ"ל דמצוות דאית בהו שמחה אסורין על האבל, והוסיף הרדב"ז דאע"ג דאבלות מדרבנן, מצו לעקור מן התורה בשב ואל תעשה, ולכן בהני דאית בהו מצוה יש לפסוק כדברי המקילין באבל דמקצת לילה ככל היום (אבל ע"י ברכ"י יו"ד סי' שצ"ה סק"ב שהביא הרדב"ז, וכתב דכבר פשט המנהג דבשום דבר לא אמרינן מקצת הלילה ככולה). הרי מפורש בדברי הרדב"ז דהאיסור לאבל ללמוד תורה, היינו משום שחז"ל יש להם כח לעקור דבר מן התורה בשו"ת.

שיטת הטור דבת"ב אין אומרים "ואני זאת בריתי" משום שכולם בטלים מדברי תורה

עוד מצאנו בטור (סי' תקנ"ט) שכתב בענין סדר התפלה בת"ב וז"ל לא יאמר ובא לציון גואל שאין גאולה בלילה, וכן לא יאמר ואני זאת בריתי שנראה כמקיים ברית על הקינות, ועוד דלא שייך למימר ואני זאת בריתי (פ"י דכתיב ב"י ולא ימוש מפ"ד) שהכל בטלים בו מדברי תורה, אבל בבית האבל יש לאמרו שאם האבל בטל, המנחמין אינן בטלין עכ"ל. הרי מבואר דס"ל להטור דבת"ב הכל בטלים בו מדברי תורה. מאידך גיסא הביא שם בשם רבינו נסים וז"ל מנהגינו לומר ערבית ושחרית ואני זאת בריתי,

ולמה לא נאמר והעם עוסקים באיוב וירמיה וקינות עכ"ל. הרי מבואר דס"ל דאין פטור ת"ת בת"ב, כיון שעוסקים באיוב וירמיה וקינות, ונחלקו הטור ורבינו נסים אם בת"ב יש פטור מת"ת, אבל להלכה פסק המ"ב (סי' תקנ"ט סק"ז) כשיטת הטור שאין אומרים "ואני זאת בריתי", ומשמע לכאורה דבת"ב הכל בטלים מדברי תורה, אא"כ נדחוק שהטור הביא בי' טעמים למה אין לומר "ואני זאת בריתי", ואפשר העיקר הוא כטעם הראשון שאין אומרים אותו כדי שלא יראה כמקיים ברית על הקינות וצ"ע.

עוד יש להעיר, שלכמה ראשונים אין מברכים ברכת התורה בת"ב משום שאסורים בתלמוד תורה (עי' בשבלי הלקט אות רס"ט וז"ל ויש גאונים שאומרים שאין מברכין ברכת התורה שהרי אסורין בדברי תורה והמדרשות בטילין עכ"ל, וגם בארחות חיים בהל' ת"ב אות י"ט כ' וז"ל ויש מקומות שאומרים הברכות כולן עד ברכת התורה ומדלגין אותן עכ"ל), וגם אלו שמחייבים לברך, היינו משום שרשאי ללמוד בדברים הרעים.

וע"ע במטה יהודה בהל' שמחות (וי"ד סי' שפ"ד סק"ד) שכתב על הדין שאבל מותר לקרות איוב, וז"ל נראה דמותר ורשות קאמר, שאם אינו רוצה ללמוד כלל אפילו בדברים הרעים, רשאי, דהא כיון דאמרו שהוא פטור מתלמוד תורה, משמע דפטור לגמרי, וכן משמע מדילפינן מיחזקאל דכתיב "דום", ודום לגמרי משמע עכ"ל.

הרי דנחלקו גדולי הפוסקים אם בת"ב יש חיוב ת"ת, או רק שיש היתר ללמוד בדברים הרעים אבל אין חיוב ללמוד, וממילא לא יהי' איסור ביטול תורה אם לא ילמד, אבל גם לשיטה זו, כתב השע"ת (סי' תקמ"ח סק"ה) בשם החכם צבי (סי' ק') דאינו נכון לישב בטל לגמרי מדברי תורה.

רחיצה בתשעה באב

נטילת ידים בת"ב בבוקר

כ' המ"ב (סי' ד' סק"י) בשם הגר"א במעשה רב, שהנוטל ידיו שחרית יטלם די' פעמים, ג"פ להעביר רוח רעה, ופעם רביעי להעביר המים שנטמאו. לפ"ז יש להסתפק אם ראוי להחמיר גם בת"ב לנוטלם די' פעמים, דאפשר זה חומרא בהל' נט"י וקולא בהל' ת"ב. ובאמת יש לדון בעצם החיוב של נט"י בשחרית בת"ב, דאמנם בשו"ע (סי' תקנ"ד ס"י) נפסק שנוטל אדם ידיו שחרית, וטעם לדבר הסביר המ"ב (סקכ"א) בשם הב"י משום רו"ר השורה על הידים דהו"ל כמלוכלך בטיט ובצואה, אבל הגר"א בהל' יוהכ"פ (סי' תרי"ג ס"ב) מפקפק על דין זה, והביא מש"כ הירושלמי (ברכות פ"ב ה"ז) דביו"כ ות"ב אסור ברחיצה חוץ מחושיב"ס, וכ"כ הרמב"ם (הל' תפלה פ"ז ה"ח) וז"ל ביום הכפורים ובתשעה באב שאין שם רחיצה, אינו מברך נטילת ידים עכ"ל. ולכן פסק המ"ב שלא יברך ענט"י בשחרית אחרי הנטילה, אא"כ גם עשה צרכיו.

לפ"ז יש לדון טובא, דהרי כל המקור ליטול ידיו די' פעמים כל בוקר הוא רבינו הגר"א זצ"ל, והוא ס"ל דמעיקר הדין אין חיוב ליטול ידיו בשחרית בת"ב וביוהכ"פ. אבל להלכה קיי"ל, כיון דנטילה בשחרית בת"ב שרי, והא דנוטלים כל בוקר די' פעמים אינו משום תענוג, לכן שרי ליטול ידיו בשחרית די' פעמים גם בת"ב, וכן פסק מרן החזו"א זצ"ל (ארחות רבינו ח"ב עמוד קל"ט). כעין זה פסק המטה אפרים (סי' תרי"ג ס"ה) דמי שרגיל ליטול ידיו ג' פעמים כשיוצא מבהכ"ס, יכול ליטלם הכי גם ביוהכ"פ, וע"ש באלף למטה (סק"ו) שהסביר דאינו מכוון לרחיצה של הנאה ותענוג, ובפרט שאם נוהג כן כל השנה הרי זה כאלו קיבל ע"ע לעשות כן, והו"ל כמו נדר שאינו יכול לשנותו, וע"ע בשו"ת מנחת יצחק (ח"י סי' מ"ה) שג"כ פסק כן.

והנה בעצם שיטת הגר"א בנט"י בת"ב, צ"ע טובא, דאמנם המ"ב ציין למש"כ הגר"א בהל' יוהכ"פ, אבל בהל' ת"ב (סי' תקנ"ד ס"י) כ' הגר"א דהא דנוטל אדם ידיו שחרית בת"ב הוא משום דלא

אסרו אלא רחיצה של תענוג, ואין לך ידיו מלוכלכות שמותר לרחצם יותר מזו, דהרי אמרו חז"ל דאסור ליגע בידים שלא נטלם בבוקר, בעין ובפה וכו' והוא סכנה, ועוד אמרו דכל חייבי טבילות טובלין כדרכן, וההולך להקביל פני רבו עובר עד צוארו במים, ואין לך מצטער גדול מזה אם לא יוכל ליגע בכל המקומות הנ"ל אם נאסור עליו ליטול ידיו. ולפי"ק טובא למה המ"ב הביא מש"כ הגר"א בהל' יוהכ"פ שהחמיר בנט"י שחרית, ולא הביא מש"כ הגר"א בהל' ת"ב שמיקל בזה.

ובאמת יש להקשות עוד על השו"ע שפסק נגד הרמב"ם, וס"ל דשרי לרחוץ ידיו בשחרית בת"ב וביוהכ"פ, דשינה בלשונו קצת, דבהל' ת"ב (סי' תקנ"ד ס"י) פסק וז"ל נוטל אדם ידיו שחרית וצריך לזוהר שלא יטול ידיו אלא עד סוף קשרי אצבעותיו עכ"ל, ואילו בהל' יוהכ"פ (סי' תרי"ג ס"ב) הוסיף קצת ופסק וז"ל נוטל אדם ידיו שחרית ומברך על נטילת ידים, ויזהר שלא יטול אלא עד סוף קשרי אצבעותיו עכ"ל, וצריך להבין למה לא הזכיר ענין של ברכת ענט"י בהל' ת"ב.

ועוד יש לתמוה על הרמ"א, שהגיה בהל' יוהכ"פ וז"ל ולא יכוון להנאת רחיצה רק להעביר הרוח רעה מעל הידים עכ"ל, ולמה לא הגיה כן גם בהל' ת"ב.

בשו"ת בנין שלמה (סי' ל"ד) הביא שבספר דמשק אליעזר כבר דן לגבי הסתירה בשיטת הגר"א, והבנין שלמה דחה חילוקו, אלא שכתב דמסתבר לומר שהגר"א בהל' ת"ב רק רצה להביא ראייה לשיטת השו"ע שם שהתיר נט"י בשחרית בת"ב, אבל ליה לא ס"ל הכי, אלא כמש"כ בביאורו בהל' יוהכ"פ מהירושלמי והרמב"ם, ולפי דבריו מיושב היטב למה המ"ב הביא מש"כ הגר"א בהל' יוהכ"פ ולא הביא מש"כ בהל' ת"ב. ועיי"ש עוד שיישב הרמ"א, מהסוגי בפסחים (כ"ו.), אמר רבא אי אפשר וקא מכוון אסור, ומוכח התם דהיינו דווקא בדאורייתא, אבל בדין דרבנן, אי אפשר וקא מכוון שרי, וא"כ בהל' יוהכ"פ שהוא דין תורה, החמיר הרמ"א שלא יכוון להנות מהרחיצה, משא"כ בהל' ת"ב שהוא רק דין דרבנן, ועיי"ש עוד מש"כ ליישב למה הבי"י בהל' ת"ב לא הזכיר הברכה של ענט"י.

נטילת ידים לכהנים העולים לדוכן במנחה

כ' המ"ב בהל' יוהכ"פ (סי' תרי"ג סק"ז) דכהנים העולים לדוכן נוטלים ידיהם עד הפרק, וכ' בשעה"צ (שם סק"י) דאע"פ שהפמ"ג (שם א"א סק"ג) מצדד דביוהכ"פ די עד קשרי אצבעותיו, מ"מ במקור הדין במטה משה לא כ"כ, ועוד הוסיף דכיון דרחיצה זו אינה לתענוג אין איסור בדבר, וכן פסק השע"ת בהל' ת"ב (סי' תקנ"ד ס"ט).

נטילת ידים כשנוגע בנעלי ת"ב

כ' בשו"ע (סי' ד' ס"ח) דהחולץ מנעליו חייב בנט"י והסביר המ"ב (סקמ"א) טעם הדבר משום שנוגע בהם בידיו בעת החליצה, אבל בלא נגע בהם א"צ נטילה (לאפוקי ממש"כ הפמ"ג שם א"א סק"יט בשם העולת תמיד, דחייב נט"י כשחולצם אפילו אם לא נגע בהם, ולכן כשהכהן עולה לדוכן צריך לחלוץ מנעליו קודם נטילת ידיו, אפילו כשיש לו נעליים שאין בהם קשירה וא"צ לנגוע בהם כדי לחלצם).

לפי"ז יש להסתפק האם נגיעה בנעלי ת"ב שאינם עשויים מעור ג"כ מחייבת נטילה, דהרי הפוסקים כ' דסיבת החיוב נט"י בנוגע במנעליו היא משום רו"ר או משום הזוהמא שעליהם, ולהלכה פסק המ"א (סי' קכ"ח סק"ו) ושו"ע הרב (שם סכ"ז) דיש לחוש משום רו"ר אפילו כשהם נקיים, ולכן כהן חייב בנט"י לפני ברכת כהנים בכל אופן, אפילו אם נעליו הם נקיים.

לפי"ז פסק הכה"ח (סי' תקנ"ד סקע"ג) בשם הבן איש חי (שנה ראשונה פ' דברים אות כ"א) דגם הנוגע בנעלי בד צריך נט"י, אמנם בספר מאסף לכל המחנות (סי' ד' ס"ק ק"ב) הביא בשם הערך ש"י (סי' ד' ס"ח) ועוד פוסקים דהחיוב נט"י הוא דווקא כשנוגע בנעלי עור, וכן מובא בשם מרן החזו"א זצ"ל (ארחות רבנו ח"ג

עמוד קפ"ו) שפעם אחת מרן הגר"ח קניבסקי שליט"א ראה שמרן החזו"א זצ"ל נגע בנעלי בית מגומי ולא רחץ את ידיו והמשיך לדבר בדברי תורה, ושאלו אם א"צ לרחוץ הידים, וענה לו שרק הנוגע במנעל עור צריך ליטול ידיו.

נטילת ידים ליוצא מבית הכסא

כ' הרמ"א (סי' תקנ"ד ס"ט) שדיני נטילת ידים אחרי שעשה צרכיו בת"ב הם כמו ביוהכ"פ (סי' תרי"ג ס"ג), ושם מבואר שאם קינח, נוטל ידיו עד סוף קשרי אצבעותיו, ואם רוצה להתפלל מותר גם אם לא קינח, וכ' שם המ"ב (סק"ד) דמשמע מהשו"ע שאם לא קינח בגדולים ולא שפשף בקטנים אסור לו לרחוץ, אבל יש מחלוקת הפוסקים בזה, דיי"א שאפילו אם לא קינח ושפשף יש לו לרחוץ ידיו משום "הכון לקראת אלוקיך ישראל", דהא צריך לברך "אשר יצר", ולכן נכון לכתחילה לקנח ולשפשף דבכה"ג לכו"ע מותר ליטול ידיו.

הבה"ל שם הביא מחלוקת הפוסקים במי שיצא מבית הכסא קבוע ולא עשה צרכיו, ונוטה לומר שלא יטול ידיו אלא ינקותם בכל מידי דמנקי כגון בכותל, ומ"מ אם לבו תוהה עליו משום שלא נטל ידיו, רשאי ליטול כדי שיוכל להתפלל בדעה מיושבת. אבל יש להסתפק אם יש להקל גם בבתי כסאות ידון, ועוד דאפשר חומרת הבה"ל היא רק ביוהכ"פ ולא בת"ב, ולכן למעשה יש להקפיד לעשות כמש"כ המ"ב.

השימוש במכשיר "בידן" בשירותים בת"ב

בשו"ת שבט הקהתי (ח"ד סי' קס"ה סק"ג) פסק שאלו הצריכים לרחוץ את עצמם אחרי עשיית צרכיהם, ומשתמשים במכשיר "בידן" בשירותים לצורך כך, מותר להם להעזר בו גם בת"ב, משום שרחיצה זו אינה נחשבת כרחיצה של תענוג, אלא לנקות לכלוך.

שטיפת הפה בשחרית בת"ב

כ' בשו"ע (סי' די' ס"ז) יש נוהגים לרחוץ פיהם שחרית מפני הרירים שבתוך הפה, והסביר המ"ב (סקל"ז) משום שצריך להזכיר את השם הגדול בקדושה ובטהרה כמבואר בב"י. לפ"ז יש להסתפק היאך ינהג בת"ב, בפרט למי שהדבר מאד מפריע לו. כ' בשו"ע (סי' תקס"ז ס"ג) דמי שדרכו לרחוץ פיו בשחרית, בתענית ציבור לא כשר למעבד הכי, ומ"מ במקום צער כ' המ"ב (סק"א) יש להקל בכל תענית צבור רק שיזהר ביותר לכפוף ראשו ופיו למטה שלא יבא לגרונו, ואפילו בת"ב יש להתיר כשהוא לו צער גדול, ובטעם היתר זה של צער גדול, הסביר בשו"ת מנחת יצחק (ח"ד סי' ק"ט סק"א) שדינו כאיסטניס, שנפסק בשו"ע בה"ל יוהכ"פ (סי' תרי"ג ס"ד) דמי שהוא איסטניס ואין דעתו מיושבת עליו עד שיקנח פיו במים מותר (אמנם ע"ש ברמ"א דנהגו בזה להחמיר, וצ"ל דהיינו משום חומרת יוהכ"פ).

השימוש בדאודורנט בת"ב כדי להעביר או למנוע ריח רע

כ' בשו"ע (סי' תקנ"ד סט"ו) סיכה אינה אסורה אלא של תענוג, אבל מי שיש לו חטטין בראשו סך כדרכו ואינו חושש, וכ' שם הבה"ל (ד"ה סיכה) דלפ"ז פשוט דלהעביר את הזוהמא מותר, ואע"פ שנחלקו הפוסקים בזה סיים הבה"ל דיש להקל, מדתניא בתענית (ל). ת"ר כל מצוות הנוהגות באבל נוהגות בת"ב וכו' ובסיכה ובנעילת הסנדל וכו', וכיון דמבואר שם (י"ג:) לגבי אבל, דלהעביר את הזוהמא מותר, ממילא ה"ה בת"ב.

לפ"ז נקטו כמה פוסקי זמננו דיש להקל להשתמש בדאודורנט בת"ב כיון שאינו לתענוג אלא להעביר ריח רע של זיעה. אבל יש חולקים ע"ז, דהרי במטה יהודה (סי' תקנ"ד סט"ו) ובתורת חיים (סי'

תקני"ד סק"י"א) העירו מלשון הרמב"ם (הלי' תענית פ"ה ה"י) שכי' לענין ת"ב דאסור בסיכה של תענוג כיוהכ"פ, והרי ביוהכ"פ גם סיכה שאינה של תענוג אסורה (עי' רמב"ם הלי' שביתת עשור פ"ג ה"ט, ושו"ע סי' תרי"ד ס"א), ולהעביר הזוהמא נחשב כסיכה שאינה של תענוג (עי"ש בלח"מ משי"כ בזה), ולכן כי' המט"י ותו"ח דכוונת הרמב"ם לומר דסיכה של תענוג לעולם אסורה, ואילו סיכה שאינה של תענוג, יש שהיא מותרת ויש שהיא אסורה, דאם הצורך הוא כגון מי שיש לו חטטין בראשו מותר, אבל אם הצורך הוא כדי להעביר זוהמא אסור, ולכן הביא השו"ע (סי' תקני"ד ס"ו) דוגמא של סיכה שאינה של תענוג שמותרת, במי שיש לו חטטין בראשו, אבל אינו מתיר כל סיכה שאינה של תענוג.

למעשה מביאים בשם מרן הגר"ח קניבסקי שליט"א שהחמיר שאין להשתמש בו בת"ב, ואילו מרן הגרשז"א זצ"ל (הליכות שלמה פי"ד סוף עמוד תכ"ב, ובשלמי מועד עמוד תצ"ה) ס"ל דמותר להשתמש בדאודורנט בת"ב אם אחרים ירגישו ריח רע כשלא ישתמש בו, אבל אם אחרים לא ירגישו בריח זיעה, או שמשתמש בו רק למניעה, אין להקל בזה.

הדחת כלים בת"ב

בענין הדחת כלים בת"ב, יש לדון טובא אי שרי, דסו"ס בזמן שמדיחם גם רוחץ את ידיו, ואע"פ שאינו מכוון לכך, סו"ס הרי מבואר בב"י (סי' תקני"ד) דאסור להוציא מטפחת רטובה מהמים בת"ב כיון שנוגע במים בשעה שמוציאה, ומי התיר לו לנגוע במים. ואמנם המ"ב (סי' תקני"ד סק"י"ט) הביא בשם המ"א שנשים המבשלות מותר להן לרוחץ הבשר אע"פ שממילא גם רוחצות את ידיהן, היינו משום דיש צורך בדבר, ואע"פ דלכאורה ק' טובא, דהרי אסור לאכול בשר במוצאי ת"ב עד חצות היום בעשירי באב, וא"כ מה ההיתר לנשים לבשל בשר בת"ב, תי' הפמ"ג (א"א סי' תקני"ד סק"י"א) דמיירי לצורך חולה שצריך להאכילו. בשו"ת מחזה אליהו (סי' פ"ז סק"ה) דייק מדברי הפמ"ג שאם רוצה להדיח הבשר לצורך אכילתו למחרת אחרי חצות, הי' באמת אסור משום רחיצה בת"ב שלא לצורך. לפ"ז פסק שם דה"ה דאסור בת"ב אפילו אחר חצות, להדיח כלים שנתלכלכו מאכילת קטנים בת"ב, אא"כ צריך את הכלים במוצאי ת"ב, ומ"מ בזה יש עצה פשוטה שישתמשו בכפפות של גומי כדי שלא יבא מים לידיהם, וכ"כ גם בנטעי גבריאל (פס"ט ס"ה). אבל העירו דיש לדון טובא בראיות שמביאים לחייב להשתמש בכפפות, דסו"ס מיירי דמותר להדיח כלים אחר חצות כשיש צורך בדבר.

גדרי אבילות ומניעת תענוגים

האם אונן צריך לצום בתשעה באב

יש להסתפק אם אונן ר"ל חייב לצום בת"ב כיון שהוא פטור מכל המצוות כמבואר בשו"ע (י"ד סי' שמי"א ס"א), ואמנם הפת"ש (שם סק"ז) הביא בשם החכם צבי שהוא רק פטור ממצות עשה ולא ממצות ל"ת, מ"מ כיון שהתענית היא בגדר מ"ע מדברי קבלה, א"כ אפשר הוא פטור מלצום.

בשו"ת להורות נתן (ח"ו סוסי' ק"ד) פסק דבודאי חייב לצום, דהרי מבואר ברש"י בברכות (י"ז): שאונן פטור ממצוות משום טירדא דמצוה, וא"כ כיון שלהתענות הוא בגדר שוא"ת, ואינו צריך לעשות מעשה, בודאי חייב לצום, כעין מה שפסק הרמ"א בהל' תפילין (סי' ל"ח ס"ח) שאין פטור של עוסק במצוה פטור מן המצוה כשיכול לקיים שתיהן יחד. עוד הוסיף שתוס' בברכות שם הביא מהירושלמי שאונן פטור משום כבודו של מת, ולכן במצוה שהיא בשוא"ת שפיר חייב (וע"ע בנטעי גבריאל פס"ג ס"ב שהביא כן בשם עוד פוסקים, וע"ע בהליכות שלמה פט"ו הערה ו'), ומ"מ אם הוא כ"כ עסוק בכל הנצרך לקבורת מתו, ואין לו כח להתעסק בקבורתו כשהוא חלש משום שהוא מתענה, ואין מי שיטפל בכל מה שצריך לעשות (כגון שקרובו נפטר באמצע היום, והאונן כבר חלש מהצום, ובאותו מקום הוא צריך להסתובב בכל המשרדים כדי להשיג אישורי קבורה וכו') ורק

אחי"כ החברה קדישא יטפלו בנפטר, ולפעמים איחור בהשגת האישורים יכול לעכב הקבורה כמה ימים), בכה"ג מסתבר לומר שפטור מלהתענות.

האם אונן מותר בנעילת הסנדל

בשו"ת מנחת שלמה (חי"א סי' צ"א סק"ה אות ח') פסק שאם על ידי חליצת נעליו, יקשה על האונן מלהתעסק בצרכי המת, מותר לו בנעילת הסנדל, ומ"מ בזמננו שיש מנעלים שהן טובות ממש כמו של עור, אפשר דאסור בנעילת הסנדל, ולעני"ד נראה דיש להוסיף על דבריו, דהיינו רק אם יש לו נעליים כאלו, אבל אם כל מה שיש לו הם נעליים של עור, שפיר יכול להקל.

איסור היסח הדעת מאבילות

כ' הפוסקים דאסור להסיח דעתו מן האבילות משך כל היום בת"ב (ע' בסדר היום בסוף הל' ת"ב, וכן בשלחן שלמה סי' תקנ"ד ס"ב), ועוד כ' הרמ"א (סוסי' תקנ"ה) שימעט אדם מכבודו והנאתו בת"ב בכל מה שאפשר, ולפי"ז כ' הח"א (כלל קל"ה סי"ז) שימעט בדיבורו בת"ב בכל מה שאפשר.

קריאת ספרים ועיתונים

כ' הערוה"ש בהל' אבילות (יו"ד סוסי' שפ"ד) דהדבר פשוט שאסור לו לאבל ללמוד בשארי חכמות, וכש"כ לקרא בכתבי עתים או באיזה מחברת שהוא, שלא יסיח דעתו מאבילותו, וכש"כ אם יש לו עונג בקריאתם דוודאי אסור. לפי"ז כ' בנטעי גבריאל (פע"ט סי"ז), גם בת"ב אין לקרא עיתונים כדי שלא יסיח דעתו מאבילות ירושלים, והביא מש"כ ביסוד ושורש העבודה (שער תשיעי פי"ב ד"ה הנה) על גודל העונש למי שמסיח דעתו מהאבלות ביום המר הזה אפילו רגע אחד, לכן יזהר האדם בזה מאוד ומאוד, דהיינו אפילו בשעה שיהי' בבהכ"ס לא יסיח דעתו מאבילות ויחשוב אז גודל שברם של ישראל עם קדוש, שהי' להם בשעת החורבן השפיכות דמים ושארי דברים הרעים.

להחזיק תינוק בחיקו כשאינו לצורך התינוק

כ' בשו"ע בהל' אבילות (יו"ד סי' שצ"א ס"א) אבל אסור בשמחה, לפיכך לא יקח תינוק בחיקו כל שבעה שמא יבא לידי שחוק. לפי"ז כ' כמה פוסקים (שו"ת תשובות והנהגות ח"ב סי' רנ"א, וכן בנטעי גבריאל בסוף ח"ב בתשובות סי' י"ב) גם בת"ב אסור ליקח תינוק לתוך חיקו כדי לשחק עמו, אבל זה פשוט דלצורך התינוק כגון שהוא בוכה, בודאי שרי.

האם מותר להריח בשמים

הרוצה להשלים מאה ברכות בת"ב, נחלקו הפוסקים אם מותר להריח בשמים. השעה"צ (סי' תקנ"ו סק"א) הביא שהט"ז אוסר להריח משום תענוג, ואילו המ"א ס"ל דרק במוצש"ק אסור משום התענוג שמשלב הנשמה יתירה (והכי מבואר גם בש"ך בהל' מילה יו"ד סי' רס"ה סק"ב – ומדברי רע"א סי' תקנ"ט ס"ז משמע דס"ל כשיטת המ"א והש"ך להקל), ובביאור הגר"א משמע דס"ל דיש להחמיר כשיטת הט"ז (צע"ק דהרי הגר"א בהל' מילה שם ציין לדברי הש"ך שמיקל), והכי מבואר גם בלבוש (סי' תקנ"ו ס"א), ולמעשה משמע במ"ב (סי' תקנ"ט סק"ז) ובכה"ח (סי' תקנ"ו סק"ד) שנקטו להלכה כשיטת הט"ז ודעימיה להחמיר.

למעט אור בביהכנ"ס בליל ת"ב וביומו

כ' בשו"ע (סי' תקנ"ט ס"ג) אין מדליקין נרות בלילה כי אם נר אחד לומר לאורו קינות ואיכה (בימיהם רק החזן אמר קינות ואיכה, והוציא את הציבור), והוסיף המ"ב (סקט"ו) דלפי מנהגנו שכל הקהל אומרים איכה וקינות בלחש עם החזן (אא"כ החזן קורא איכה ממגילה הכתובה על קלף, דאז י"ח בשמיעה לבד), יש להדליק נר אחד בכל שכונה בביהכנ"ס כדי שיוכלו לומר קינות לאורו ע"י הדחק.

בב"י ובביאור הגר"א ציינו מקור למנהג זה ברא"ש בתענית (פ"ד ס"י ל"ז) שמביא מדרש, אמר הקב"ה למלאכי השרת בשעת חורבן הבית, מלך בשר ודם כשהוא אבל מה הוא עושה, אמרו לו מכבה את הפנסים שלו. אמר להן אף אני אעשה כן שנאמר "שמש וירח קדרו (יואל ב' י'), והלבוש (ס"י תקנ"ט ס"ב) הוסיף משום שכבה נר ישראל, וכתוב "במחשכים הושיבני (איכה ג' ו').

עוד כ' המ"ב שם, ואין מדליקין נר תפלה בבית הכנסת בת"ב שחרית, ומקורו בא"ר בשם המהרי"ל, אבל המעיין במהרי"ל (סדר תפילת ת"ב אות כ"ב - עמוד רנ"ג) יראה שכתב בענין ההנהגה בבית הכנסת בשחרית וז"ל **ואין מדלקין שום נר עכ"ל**.

מרן הגרשז"א זצ"ל הוסיף שגם בבית ראוי לנהוג למעט תאורה יותר מהרגיל, כדי שתהא ניכרת קצת אבלות היום (הליכות שלמה פט"ו ארחות הלכה 21).

מנהגי תשעה באב

פסיעה על ראשי עם קדוש

שנינו בסנהדרין (ז:): שאסור לדיין לפסוע על ראשי עם קדוש, ונפסק להלכה בשו"ע (ח"מ ס"י ח' ס"ד), והסביר הסמ"ע (סק"ט) שנהגו לישיב על הארץ בשעת הדרשה, וקאמר שיקדים לילך ולישיב במקומו, ולא יפסיע על ראשן לילך לישיב במקומו אחרי שכבר ישבו, מדכתיב "לא תעלה במעלות" והדר כתיב "ואלה המשפטים", וחידש הסמ"ע (וכן הביא הש"ך סק"ד) דגם בזה"ז כשיושבין על ספסל ארוך, זה בצד זה, לא יפסיע על הספסל לילך מאחוריהן.

לפ"ז צע"ק שלא ראינו שהרבנים ודיינים תמיד מקפידים להקדים לשבת במקומם לפני שהעם יושבים במקומם, ועוד מה יעשו בת"ב שהעם יושבים על כסאות נמוכות או על הקרקע כשהרב נכנס, או אם הוא צריך לצאת משך הבוקר שאומרים הקינות.

והנה בשו"ע (שם) הקדים לכתוב אסור לדיין להתנהג בשררה וגסות על הציבור, אלא בעונה ויראה, וכ' בשו"ת משנת יוסף (ח"ח ס"י כ"ז) שמבואר ברש"י במגילה (כ"ז:): שההולך על גב מסיבתן לישיב במקומו נראה כפוסע על עם קדוש, והיינו שעובר ממש על גבי מסיבתן, שיותר מחצי גופו בולט מעל ראש היושבים, אז נראה כפוסע על עם קדוש, ולא כשהולך על הארץ במעבר מאחוריהם או מאחורי הספסל שהם יושבים עליו, וכן מדויק בב"ח (שם ס"י ח' אות י"א) שכתב שנוגע גם בזה"ז שיושבין על ספסליו והולך ופוסע בין היושבים, דהיינו שעובר בין שנים היושבים יחד על הספסל, והוא מגביה רגלו על גבי הספסל לעבור ביניהם (והיינו אפילו אם אינו דורך על הספסל), הרי זה נראה כקופץ על ראשיהם, אבל כשהולך אחורי הספסלים או בין הספסלים, אין זה בכלל פוסע על ראשי עם קדוש.

עוד הוסיף דלא מיבעי כל השנה שהעם יושבים על ספסלים, אלא גם בת"ב שהם יושבים נמוכים על הקרקע, ואין לו דרך להגיע למקומו אא"כ פוסע ביניהם, אין זה נראה כפוסע דרך שררה וכבוד, ואדרבה בדליכא ברירה אחרת להגיע למקומו, אינו נראה שמתנשא עליהם, ואין בזה משום יוהרא או זלזול ח"ו.

קימה בפני ת"ח או אביו בתשעה באב

יש להסתפק אם יש חיוב לקום בפני אביו ואמו או רבו כאשר הוא יושב על הקרקע בת"ב. מקום הספק הוא לפי המבואר במו"ק (כ"ז:): אמר ר' יוחנן הכל חייבין לעמוד בפני הנשיא חוץ מאבל וחולה, ואמר ר' יוחנן לכל אומרים להם שבו (פרש"י כשעומדין לפני הנשיא) חוץ מאבל וחולה. וכן פסק הרמב"ם (ה"ל אבל פ"ג ה"ה) וז"ל הכל חייבים לעמוד בפני נשיא חוץ מאבל וחולה, ולכל העומד מפניו אומר לו שב, חוץ

מאבל וחולה שמשמע ישב באבלו ישב בחליו עכ"ל, וכן פסק הרמ"א (יו"ד סי' שע"ו סי"א) דאין אבל או חולה חייבין לעמוד אפילו מפני נשיא, ולפי"ז יש להסתפק אם דין זה נוהג גם בת"ב, או שמא אבילות ישנה שאני.

למעשה יש מחלוקת גדולה בנידון זה, ואמנם השע"ת (סי' תקנ"ד סק"ח) ורע"א (סי' תקנ"ט סי"ג) הביאו שיטת השבות יעקב (ח"א סי' כ"ו), דכיון שאבל פטור מלעמוד אפילו מפני הנשיא משום שאין זו קימה שיש בה הידור, כיון שהאבל מעולל בעפר קרנו (כעין המבואר בקידושין ל"ב: שא"צ לעמוד בפני חכם או זקן כשהוא בבית הכסא או בבית המרחץ), כמו"כ א"צ לקום בפניהם בת"ב, אבל להלכה רוב הפוסקים ס"ל שבת"ב חייבים לקום בפני רבו ואביו, דלפי הלבוש (יו"ד סי' שע"ו סי"א) שאבל פטור מלקום לפני נשיא משום שטרוד בצערו, א"כ בת"ב שהיא אבילות ישנה חייב לקום, וכן לפי הברכ"י (שיורי ברכה שם סק"ב) שפטור אבל מלקום הוא משום שהוקש למלך דשניהם יושבים בראש, ג"כ חייב לקום דכולנו אבלים בת"ב (והשע"ת סי' תקנ"ד סי"ב הביא בשם הברכ"י שם במחזיק ברכה סק"ו, כיון שת"ב היא אבילות ישנה, אין סיבה לפוטרו מלקום). וכמו"כ לפמ"ש"כ הערוה"ש (יו"ד סי' שע"ו סי"ד) שאבל לא יקום כדי שלא יאמרו לו "שב", ולא יפתחו פיהם לשטן, א"כ כיון שכולם אבלים בת"ב מותר לו לקום בפניו, ואדרבה אפשר יסכים שחייב לקום, דאין סיבה לפוטרו (וע"ע באריכות במעדני יום טוב ח"ד סי' קמ"ח).

הליכה לבית הקברות בת"ב

כ' הרמ"א (סי' תקנ"ט סי"ט), הולכים על הקברות מיד כשהולכים מבהכני"ס, וטעם לדבר הסביר המ"ב (סקמ"א) כדי שיבקשו המתים רחמים עלינו, והיינו רק בריחוק ד' אמות אבל לא על הקברות ממש דיש לחוש שיתדבקו בו החיצונים, וביסוד ושורש העבודה (שער התשיעי) כ' שלא יכנס לביה"ק אלא ילך קרוב לו בכדי שיוכל לראות קברי מתים ובוזה יוצא לכל הדעות, ובפרט לפמ"ש"כ במנהגי וורמיישא שאין מתפללין שם ואין אומרים שם תחינות, ובכה"ג גם א"צ ליטול ידיו, דהרי לא נכנס לתוך ד"א של הקברים. עוד הוסיף הרמ"א, שאין אומרים צדוק הדין בת"ב, אבל יש להוסיף דמי שלא ראה קברים לשלושים יום, צריך לברך "אשר יצר אתכם בדין" (מרוך הקה"י זצ"ל - הובא בארחות רבינו ח"ב עמוד קמ"א, ומרוך הגריש"א זצ"ל - הובא בספר מנשים באהל עמוד קמ"ח).

שאלת שלום

כ' בשו"ע (סי' תקנ"ט סי"כ) אין שאלת שלום לחבירו בת"ב, וכ' המ"ב (סקמ"א) דה"ה דאסור לומר "בוקר טוב" (אבל ע' בלקט יושר עמוד ק"י ובנדמ"ח עמוד ר"נ שכתב, דאין זה שאלת שלום, ומי"מ התרוה"ד לא אמרו בת"ב), ולפי"ז כשעונים הטלפון אין לענות כרגיל בלשון "שלום" או "ערב טוב" או "בוקר טוב", אלא יאמר "כן" בלשון רפה.

שאלת שלום ע"י נענוע בראשו

בשו"ת שלמת חיים (סי' תכ"ב) שאלו את הגרי"ח זוננפלד זצ"ל לגבי האיסור של שאלת שלום לאבל, אם מותר לנענע לו בראשו לסימן של שאלת שלום בלי לומר לו שלום, ופסק דאסור לעשות כן מן הדין, ולכאורה ה"ה לגבי ת"ב. ולכאורה יש להביא ראיי"ל לזה מהמ"ב בהל' תפילה (סי' פ"ט סק"י"ג) שכ' שהב"ח ועולת תמיד הכריעו דכריעה אסורה לפני התפילה אפילו כשאינו משכים לפתחו, אבל יש לדחות דמבואר במ"ב שם (סק"י"א) דסיבת האיסור של שאלת שלום לפני התפילה היא משום דאסור לכבד את חבירו לפני שמכבד את ה', אבל בת"ב ובאבל אין איסור לכבד את חבירו, אלא האיסור הוא משום שאלת שלום, וא"כ אין ראיי"ל משם לנד"ד.

אבל העירו לי שבריתב"א במו"ק (כ"ז: ד"ה ת"ר) לא משמע כן, מדכתב וז"ל פי הרב ר' יצחק בן גאות ז"ל לפי שהאבל אסור בנתינת שלום, בזמן שפוטר את המנחמין **שוחה לנגדם מעט כתלמיד השוחה לרבו ליתן לו שלום**, וזו היא פטירתן, ולמדין מן הפירוש הזה כי **האבל מותר לשחות בתוך ז' דרך ששוחים נותני שלום, כיון שאינו נותן שלום ממש עכ"ל**. הרי מבואר דנענוע בראשו אינו נחשב כשאילת שלום וצ"ע.

לאחל מזל טוב בברית מילה אע"פ שאין מאחלים בוקר טוב בת"ב

בכל זאת מותר לשאול לחבירו איך הוא מרגיש בתעניתו, וכן מותר לאחל לחבירו ברכת רפואה שלימה ואריכת ימים (נטעי גבריאל פע"ו ס"ט), וכן מותר לומר לו מזל טוב דאין זה בגדר שאילת שלום (גשר החיים פכ"א סי' ז' ס"ז). כעין סברת הגשה"ח מבואר גם בעזר מקודש (אהע"ז סי' כ"א ס"ו), דאע"ג שאין שואלין בשלום אשה כלל, מ"מ מותר לומר לה מזל טוב לאחר ברית מילה, משום שזוהי בכלל בקשת תפלה שיהי' למז"ט, וכן אומרים מז"ט לנשים בשעת נשואין. אבל בשו"ת להורות נתן (ח"ב סי' ל"ז) הק' מאי שנא מז"ט שהתירו ומאי שנא צפרא טבא שהמ"ב הנ"ל הביא בשם הפמ"ג דאסור, דגם זה י"ל שהוא תפלה שיהי' לו צפרא טבא, אבל כ' דיש לחלק, דכיון שהעולם כבר נהגו לומר צפרא טבא לכל אחד, גם בלי שום סיבה מיוחדת, א"כ הוא בגדר שאילת שלום, משא"כ מז"ט שאומרים רק כשיש סיבה מיוחדת כגון שנולד לו בן או שנשא אשה, דאז ראוי להתפלל שיהי' למזל טוב, א"כ אין זה בגדר שאילת שלום אלא בגדר תפלה ושרי. עוד יש להוסיף דשו"ת הר צבי (יו"ד סי' ר"צ) מבואר דכשמאחל לו מז"ט, גם מותר בנתינת יד במקום שנהגו כן.

אמירת יישר כח לגבאי כשעולה לתורה

לפ"ז נראה דהעולה לתורה בת"ב בשחרית מותר לו לומר "יישר כחך" לגבאי כנהוג תמיד, דאין זו שאילת שלום אלא ברכה, ודלא כמו שיי"א דאין לומר יישר כחך בשחרית אלא רק במנחה.

ברכת שלום למי שיוצא לדרך בתשעה באב

מותר לומר "לך לשלום" או "סע לחיים ולשלום" למי שיוצא לדרך בתשעה באב, דאין זה נחשב כשאילת שלום ממש אלא ברכה שלא ינזק, וכל הדרכים בחזקת סכנה וממילא ראוי לברכו, ובפרט ביום צרה (אהלך באמיתך פ"ח ס"ח).

לשלוח אוכל לילדים נשואים לצורך סוף התענית

אמא שמבשלת בת"ב אחה"צ לצורך הסעודה בסוף הצום, מסתפקת האם מותר לה לשלוח תבשילין לילדיה הנשואים בת"ב. מקום הספק הוא לפמ"כ המ"ב (סי' תקנ"ד סקמ"א) בשם האחרונים (מ"א שם סקכ"א) דכמו ששאילת שלום אסור בת"ב, ה"ה דאסור לשלוח דורון לחבירו בת"ב (עי' שו"ע יו"ד סי' שפ"ה ס"ג). הכה"ח (סי' תקנ"ד סקצ"א) הביא דמ"מ מותר ליתן מתנה או צדקה לעני הנצרך, ואדרבה הכי נהוג בכל תפוצות ישראל לחלק צדקה לעניים בת"ב, ומה"ט כ' בשו"ת התעוררות תשובה (ח"ג סי' שני"ה) דמותר לשלוח מאכלים לחבירו כדי לאוכלם במוצאי ת"ב, דאינו עושה כן בתורת התקרבות וריעות, אלא כדי שיהיה לחבירו מה יאכל, והוא בתורת צדקה וחסד. אבל הוסיף דמה שעושין מעשה אופה מעדנים מתובלים בחמאה וחלב, נראה דאסור, דזה בכלל דורון שאסור משום שאילת שלום.

עוד הוסיף שם דאסור להבטיח לחבירו שישלח לו מתנה אחרי התענית, דהבטחה זו גופיה בכלל שאילת שלום.

עוד כ' שם שאם חבירו שלח לו מתנה בתענית א"צ לחהזירו, משום שבמה שיחזירה לו, לא יתבטל מה שחבירו הראה לו דרך שלום וחיבה שאסור בתענית, והביא ראיי לכך מהל' פורים (סי' תרצ"ה ס"ד) שאם שלח משלוח מנות לחבירו ואינו רוצה לקבלם או שמחל לו, יי"ח כיון שהראה לו חיבתו ע"י עצם המשלוח (עי' שו"ת כתב סופר או"ח סי' קצ"ו).

בית הכנסת תלמידי ישיבת פוניבז' (צעירים)

רח' האדמו"ר מצאנז 10

בני ברק

שיעור ממורנו הגאון ר' יו"ט זנגר שליט"א

ש"ק פ' דברים תשע"ח

עניני תשעה באב (ב)

עשיית זכר לחורבן בתשעה באב

מעשה שהיה במי שנכנס לדירה חדשה לפני בין המצרים, והקבלן שכח לעשות זכר לחורבן, והדייר לא היה לו זמן לקלף הצבע כדי לעשות אמה על אמה, והסתפק האם מותר לעשות הזכר לחורבן בתשעה באב אחה"צ, אב"א מדין איסור מלאכה בת"ב, ואב"א משום שאסור להסיח דעתו מן האבילות.

איסור היסח הדעת מן האבילות כל היום

אסור להסיח דעתו מן האבילות כל היום בת"ב, והמהרש"א בתענית (ל). הסביר דמה"ט אסור ללמוד תורה בת"ב, חוץ מהטעם שפרש"י שם, ש"פקודי ה' ישרים משמחי לב", וכ"כ המאמר מרדכי (סי' תקנ"ג סק"ב) וז"ל כלום אסרו אלא כדי שיהיו יושבין בעניני צער ואבילות, ומתוך כך זוכרים ודואגים על חורבן הבית עכ"ל, וכ"כ החכמת שלמה (סי' תקנ"ד ס"א) וז"ל בת"ב כיון דאסור לעסוק בדברים שמסיח דעתו מן האבילות, רק אדרבה זה הצער מעורר עוד צער עכ"ל, וכ"כ הבה"ל (סוסי' תקנ"ט) עמש"כ השו"ע (שם סי') דנוהגים שלא לשחוט ושלא להכין צרכי סעודה עד אחר חצות וז"ל כדי שיהא יושב ושומם באבילות על ירושלים להתעסק ולהתאונן בנהי וקינות ולא בדברים אחרים המשמחים ומסיחין מן האבילות עכ"ל. והנה לפ"ז בנד"ד, הדבר ברור שאינו מסיח דעתו מן האבילות כשהוא מקלף הצבע שכל כולו הוא זכר לחורבן.

קנה בית מישראל

ובעצם יש להסתפק האם החיוב להשאיר זכר לחורבן הוא דווקא כשבנה בית חדש, או אפילו כשקנה בית. מדינא דגמי החיוב להשאיר זכר לחורבן הוא כשבונה בית, ולכן נפסק בשו"ע (סי' תק"ס ס"א) הלוקח חצר מסויידת ומכויירת, הרי זו בחזקתה, ואין מחייבים אותו לקלוף הכתלים, והסביר המ"ב (סק"ד) בשם המ"א דתלינן שנעשה ע"י נכרי, וישראל לקחה ממנו, אבל אם ידוע שנעשה ביד ישראל באיסור, חייב לקלוף אמה על אמה. לפ"ז מי שקונה בית בא"י ואין שם זכר לחורבן, כיון שבודאי נבנה ע"י ישראל, צריך לקלוף אמה על אמה.

אבל המהרש"ם בדע"ת (שם ד"ה והלוקח) הקשה ממש"כ בשו"ת הרדב"ז (חי"ב סי' תר"מ) דכיון שהקונה לא עבר איסורא אי"צ לקלוף כלל, והמהרש"ם נשאר בצ"ע. אבל באג"מ (או"ח ח"ג סי' פ"ו) ובשו"ת

משנה הלכות (ח"ה ס"י ע"א) הבינו שאין הרדב"ז חולק על המ"א, דההיתר של הרדב"ז הוא דווקא כשלא ידוע לקונה מי בנה הבית, וממילא לא נעשה באיסור, משא"כ כשידוע שישראל בנאו באיסור ולא השאיר זכר לחורבן, צדקו דברי המ"א שצריך לקלוף אמה על אמה, אבל ע"י בספר הבית (ס"י י"ט הערה כ"א) שהוכיח כהבנת המהרש"ם בדברי הרדב"ז.

למעשה כבר פסק המ"ב כשיטת המ"א, שאם קנה בית מישראל ואין שם זכר לחורבן, חייב לקלוף שם אמה על אמה.

שיטת הפוסקים בסיבת האיסור לעשות מלאכה בתשעה באב

בשו"ע (ס"י תקנ"ד סכ"ב) מבואר שאיסור מלאכה בת"ב תלוי במקום שנהגו, והרמ"א כ' שלא נהגו איסור מלאכה כי אם עד חצות, והמלאכות שנהגו שלא לעשות הן רק אלו שיש בהן שיהוי קצת, אבל דבר שאין בה שיהוי כגון הדלקת הנרות או קשירה מותרת. המ"ב (שם סקמ"ג) הביא בשם המ"א דסיבת האיסור היא כדי שלא יסיחו דעתם מהאבילות.

בשו"ת תרומת הדשן (ח"א ס"י קנ"ג) נשאל אם מותר לחלוב את הפרות בת"ב, ולמעשה נקט שעדיף לחלוב הבהמות ע"י גוי (והובא להלכה ברמ"א ס"י תקנ"ד סכ"ב), והסביר שבדרך כלל אדם משתעשע במלאכה ועי"ז מתבטל מעינוי, אבל אח"כ דחה סברא זו, וכ' דאדרבה תענוג הוא לו כשאינו עושה מלאכה (והביא ראי"י מתענית י"ב: "בשלמא כולהו אית בהו תענוג, אבל מלאכה צער הוא").

הכל בו (הל' תשעה באב ד"ה ומי שמיקל) כ' שאם יעשה מלאכה לא ירגיש בתעניתו, ועוד שאפשר מתוך טורח המלאכה לא יוכל להתענות.

הלבוש (ס"י תקנ"ד סכ"ב) כ' שנוהגין שלא לעשות מלאכה בתשעה באב משום שיש בה שמחה, והיום הוא יום אבל, אי נמי משום דאיקרי מועד, שיהיה כן במהרה בימינו (והרי אסור לעשות מלאכה במועד). אמנם אח"כ כשהביא טעם איסור מלאכה בת"ב משום היסח הדעת מן האבילות, כ' שלא נהגו איסור רק עד חצות (לכאורה לפי הטעמים הנ"ל של הלבוש, קשה טובא למה מותר אחרי חצות).

לפ"ז האיסור להתעסק בעשיית האמה על אמה אחר חצות בת"ב, תלוי באשלי רברבי, דמצד אחד אין זה גורם היסח הדעת מהאבילות כיון שזה גופא הוא זכר לחורבן, אבל לפי הסבר הכל בו והלבוש, יש לחוש שמא לא יוכל להתענות או שלא ירגיש בתעניתו.

ולמעשה כ' החיי אדם (כלל קל"ה סט"ו) והקצשו"ע (ס"י קכ"ד סט"ו) שנהגו להקל בכל המלאכות אחרי חצות, אבל מי שהוא ירא שמים יש לו להחמיר כל היום בין במלאכה ובין במשא ומתן, שלא יסיח דעתו מן האבילות, וא"כ גם לפי החומרא שלהם, בנד"ד שמתעסק בדבר שהוא זכר לחורבן שרי.

שכר מלאכה של בנות הגומלות חסד בתשעה באב ועושות קייטנות

יש להסתפק בכל אלו העושות קייטנות בת"ב לרוב היום למשך שמונה או תשע שעות, האם זה נכלל באיסור מלאכה בת"ב (ע"י שו"ע ס"י תקנ"ד סכ"ב), ואת"ל דיש להקל להן משום שעושות חסד עם האמהות לעזור להן שיוכלו להתענות (דבלא"ה בודאי אינו נכון להסיח דעתן מן האבילות, ובפרט לפי המבואר בטור ס"י תקנ"ט דצריך לתרגם הקיינות כדי שגם הנשים והתינוקות יבינו, וא"כ מדובר בקייטנה שמספרות על החורבן, ומציירות תמונות על החורבן וכו' באופן שאינן מסיחות דעת מן האבילות), האם מותר להן לקבל תשלום עבור זה, ואת"ל דאין איסור בדבר משום שעושות מצוה, האם גם על מלאכה כזו נאמר דכל העושה מלאכה בת"ב אינו רואה סימן ברכה (ע"י שו"ע ס"י תקנ"ד סכ"ד), ונ"מ טובא בזה דאפשר אינו כ"כ משתלם להן לדרוש תשלום עבור החסד שהן עושות, משום דסוף סוף חז"ל אמרו שלא יראו סימן ברכה ממה שירויחו.

למעשה יש ליעץ להן, שההורים ישלמו לבנות המארגנות הקייטנה כסף אפילו בת"ב בתור הכרת הטוב, וכל אחד יתן לפי הרגשת הכרת הטוב שלו, כאשר יש מחיר מינימלי לצורך ההוצאות וכו',

ובאופן כזה אינו נראה כמתנה בת"ב אלא כהכרת הטוב שמותר גם בת"ב, ובכה"ג שניתן בתורת מתנה לא נאמר שאינן רואות סימן ברכה (עי' פמ"ג סי' ש"ו משב"ז סק"ד, ומ"ב סקט"ו), ומ"מ כל זה דווקא כשיש צורך בדבר, כדי לאפשר להאמהות לצום, דבלא"ה אם יכולות לצום גם בלי הקייטנה לילדיהן, וכל סיבת הקייטנה היא כדי להעסיק הילדים בתשעה באב, צ"ע טובא מה ההיתר לעשות מלאכה ולהסיח דעת מן האבילות בבוקר לפני חצות.

דיני ציצית וטלית בתשעה באב

טלית קטן בת"ב

כ' בשו"ע (סי' תקנ"ה ס"א) נוהגים שלא להניח תפילין בת"ב שחרית, ולא טלית, אלא לובשים טלית קטן תחת בגדים בלא ברכה, ובמנחה מניחים ציצית ותפילין ומברכים עליהם, וכי המ"ב (סק"ב) דאם פשט הטלית קטן בלילה י"א שצריך לברך עליו בבוקר, אבל הח"א (כלל קל"ה ס"ח) וקצשו"ע (סי' קכ"ד ס"ג) וערוה"ש (סי' תקנ"ה ס"ב) פסקו כשיטת השו"ע שאין מברכין על הטלית קטן בבוקר, וכי בערוה"ש דכך נהגו כל ישראל.

ולכן כתבו הפוסקים דעדיף שלא יפשוט הטלית קטן בלילה, אלא ישן בו כדי לצאת מכל ספק (עי' תוס' חיים על הח"א כלל קל"ה סקכ"ד, וכן מובא בלוח א"י לנהוג כן, ועי' בלקט יושר באו"ח עמוד ק"י שכי' על רבו התרוה"ד שישן בלילה בארבע כנפות שלו, ולמחר עשה תחת בגדו ואינו מברך עליו), אלא דיש להעיר קצת על עצה זו, דהרי בשו"ע בה"ל ציצית (סי' ח' סט"ז) נפסק דהלך בטליתו בלילה צריך לברך עליו בבוקר אף אם לא פשטו, והסביר המ"ב (סקמ"ב) משום דקיי"ל דלילה לאו זמן ציצית הוא והוי הפסק, אבל הביא דיש חולקין בזה כיון דכסות יום חייב אף בלילה לדעת מקצת הפוסקים. הרי מבואר דגם כשהולך לישון בלילה בטלית קטן נחלקו הפוסקים אם הוא פטור מלברך עליו בבוקר, ומאי אולמי האי מחלוקת מהמחלוקת אם מברכין על הטלית בת"ב בבוקר וצ"ע.

החזקת ונשיקת הציצית בתפלה

והנה כיון שלשון השו"ע הוא שלובשים הטלית קטן תחת הבגדים, נהגו העולם שאין נוטלים הציצית לנשקן בברוך שאמר ובק"ש (שו"ת רבבות אפרים ח"א סי' שפ"ג, ונטעי גבריאל פני"ח סכ"ב), וכן מדויק בלשון המרדכי בתענית (סי' תרל"ז) שכי' וז"ל ובבוקר לובש טלית קטן לפי שאין נראה לעולם עכ"ל, משמע דאפילו הציציות אינם מחוץ לבגדיו בת"ב. מרן הקה"י זצ"ל נהג לנשק הציצית של הטלית קטן בק"ש בת"ב, אבל בסוף ימיו לא נהג כן (ארחות רבינו ח"ב עמוד ק"מ), ומרן הגר"ח קניבסקי שליט"א הסביר כוונת השו"ע, שהבגד של הציצית יהי תחת בגדיו ולא הציציות בעצמן, ולכן ס"ל דא"צ להקפיד בזה ומותר לו לאחוז הציצית בברוך שאמר ובק"ש.

האם צריך לברך על הטלית קטן בחצות היום בת"ב

יש להסתפק בענין הברכה על הטלית קטן בת"ב אחרי חצות, דאע"פ שבשו"ע (סי' תקנ"ה ס"א) נפסק שאין מברכין על הטלית בת"ב, היינו דווקא בשחרית, ואדרבה כ' בשו"ע שבמנחה מניחים ציצית ומברכים עליהם. מקור הספק הוא לפמש"כ המ"ב (סי' ח' סקכ"ד) דבזמנינו נוהגין לברך על הטלית גדול ומכוונים לפטור בזה הטלית קטן, והכי עדיף טפי ממה שנוהגין איזה אנשים שמברכין על הטלית קטן ותיכף מברכין על הטלית גדול, שגורמין ברכה שאינה צריכה (וע"ש עוד במ"ב סק"ל), ועוד אפילו אם יפסיק

זמן מרובה בין הטלית קטן לטלית גדול, כמה פעמים אין ראוי לברך עליו דאינו פתוח רובו, או שהוא קטן מהשיעור, או שהוא ישן בו בלילה.

לפי"ז המתפלל שחרית בכל ימות השנה וקם זמן רב לפני התפלה, יצטרך לברך ברכה על הטלית קטן (בתנאי שיש בו השיעור של טלית קטן), כיון שמה שיברך על הטי"ג לאחר כמה שעות אינו פוטר הברכה שהי' צריך לברך על הטלית קטן בלבישתו (אולם ע' בהליכות שלמה ח"א פי"ג סק"י"ח שכתב דגם כשלא שייך החששות שכתב המ"ב, בכל זאת לא יברך על הטלית קטן, ויסמוך על מה שיברך על הטי"ג אח"כ אפילו אם הוא אחרי כמה שעות, אבל מרן הקה"י זצ"ל בירך על הטלית קטן כשהי' הפסק גדול בין הלבשה של הטלית קטן לעטיפת הטי"ג כמבואר בארחות רבינו ח"א עמוד כ"ד), וא"כ כיון דבחצות היום בת"ב יכול כבר לברך על הטלית ותפילין, בשלמא אם מתפלל מנחה גדולה סמוך לחצות היום, א"צ לברך על הטלית קטן כיון שברכתו על הטי"ג פוטרת הטלית קטן, אבל אם מתפלל מנחה קטנה ובינתיים הולך לישון אח"צ, למה לא יצטרך לברך בחצות היום על הטלית קטן שכבר לבוש בו.

ולכאורה נראה, דיתכן דהכי צריך לנהוג, שאם מתפלל מנחה קטנה, כיון שמפסיק זמן רב מחצות עד שיתעטף בטליתו לפני תפלת מנחה, יברך על הטלית קטן בחצות היום או בזמן מנחה גדולה, ויממש בציציותיו לפני שיברך (ע' רמ"א סוסי"י"ח ומ"ב שם), אא"כ לא פשט הטלית קטן כשהלך לישון בליל ת"ב, דאז אינו יכול לברך משום ספק ברכות להקל וכנ"ל.

מנהג קדום שנשים רוחצות ראשן מהמנחה ולמעלה בת"ב

כ' הב"י (סוסי" תקנ"ד ד"ה כתב) חידוש גדול בשם הכל בו, וז"ל מי שמיקל לרחוץ מן המנחה ולמעלה רגליו, עובר על דברי חכמים, אך מנהג קדום (ע' מאירי תענית ל: שכן מנהג נרבונא) שהנשים רוחצות ראשן מן המנחה ולמעלה ביום ת"ב, זקנים הראשונים הנהיגו זה, ועשו סמך לדבר על מה שאמרו באגדה (אסתר רבה פתיחתא אות י"א, ירושלמי ברכות פ"ב ה"ד) כי המשיח נולד ביום תשעה באב, וצריך לעשות זכר לגואל ולמנחם (גירסת הכל בו – וכמו שעשו זכר לחורבן ולאבלות, כן צריך לעשות זכר לגואל ולמנחם) כדי שלא יתיאשו מן הגאולה, וזה דווקא לנשים לפי שהן חלושות מלהאמין בנחמות מפני שאינן יודעות ספר, לפיכך צריכות חיזוק עכ"ל, וסיים הב"י וז"ל ואני אומר כי המנהג ההוא נשתקע ולא נאמר, וכל הבא להקל בדבר בין איש בין אשה, כופין אותו שלא יעבור על דברי חכמים עכ"ל.

בכל זאת כ' הברכ"י (סי' תקנ"ט סוסי"ז) וז"ל לא מיחו חכמים על רבות בנות, דאחר חצות מתעסקות בכל כחן לכבד הבית ולתקן המטות וכיוצא מתיקוני הבית, וזה מנהג קדום לנשים, ויען שדעתן קצרה וחלושי אמונה, אדרבה חיזקו ידיהן לקבוע אמונת הגאולה ולא יתיאשו ח"ו עכ"ל.

שם החודש "אב" או "מנחם אב" לגבי ברכת החודש וכתובות וגיטין

כשמברכים חודש אב, כ' הערוה"ש (אהע"ז סי' קכ"ו סט"ז) שהמנהג בכל מדינותינו לומר "מנחם אב" לשם נחמה בברכת החודש, ואע"פ ששם החודש הוא אב, מ"מ כותבים כן במכתבים שנזכה במהרה בימינו, ולפי דבריו אין זה עיקר שם החודש כמו מרחשון, אבל בכל בו (סי' ל"ז) כ' שיתפלל "ראש חודש אב", ומביאים שכן נהג מרן הגריש"א זצ"ל (הלי' חג בחג בעניני ר"ח עמוד ל"א הערה 27).

והנה בענין כתיבת שם החודש בכתובות, מפורסם מש"כ מרן החת"ס זצ"ל (דרשות ז' אב תק"ץ ד"ה ולפע"ד עמוד של"א – ג', ובנדמ"ח ח"ה עמוד רכ"ב) שחודש אב היא רק עד ת"ב, ואז מתחיל חודש חדש שנקרא חודש מנחם, ורבינו החת"ס זצ"ל נהג כן למעשה, ובכמה תשובות שנכתבו אחרי ת"ב, כתב התאריך בחודש מנחם (ע' שו"ת חת"ס או"ח סי' ד', ל"ה, ל"ז, ע"ז), והביא ראיי' לדבריו מהירושלמי בתענית (פ"ד ה"ה – ועיי' בגליון החת"ס על הירושלמי), ובדרשות חת"ס הנדמ"ח הביאו בהערה שבגליוני מהר"י על החת"ס הביא

מקור לכך מהזוה"ק. וע"ע בשו"ת להורות נתן (ח"י סי' נ"ב) שדן בסתירה בדברי החת"ס אם החודש החדש שנקרא מנחם מתחיל מתשעה באב או מעשירי באב.

והנה בקב נקי על סדר הגט (דף כ"ח: אות י"ד) כ' שהסופרים נוהגים לכתוב בשטרות מנחם אב, וכן הובא שמרן בעל הקה"י זצ"ל לפעמים כ' מנחם אב (ארחות רבינו ח"ה עמוד מ"ד אות פ"ה ועמוד מ"ו אות צ'), אבל הנחלת שבעה (סי' ד') והלבוש (אהע"ז סי' קכ"ו אות ז') והערוה"ש הנ"ל, ומרנן הגרשז"א והגריש"א זצ"ל (הובא במבקשי תורה ניסן תשס"ה עמוד מ"ו) ס"ל שרק יכתוב אב משך כל החודש.